

تحلیل و بررسی باهم آیی واژگانی سوره‌های رعد و ابراهیم

حسین خاکپور^۱

ولی الله حسومی^۲

فاطمه کیخا^۳

چکیده

یکی از مهم‌ترین شاخه‌های زبان‌شناسی، بحث معناشناسی است. معناشناسی، دانش بررسی و مطالعه معانی در زبان‌های انسانی است. به‌طور کلی، بررسی ارتباط میان واژه و معنا را معناشناسی می‌گویند. از لحاظ زبان‌شناسی، دانش معناشناسی به موضوعات پایه‌ای خود می‌پردازد که یکی از آن‌ها "باهم آیی" است. «باهم آیی» وقوع دو یا چند کلمه با فاصله کوتاهی درون یک پیکره زبانی است که انتخاب هر واژه بر روی انتخاب سایر واژگان و وقوع آن‌ها اثر می‌گذارد. هدف پژوهش حاضر بررسی باهم آیی واژگانی در دو سوره رعد و ابراهیم می‌باشد که به روش توصیفی تحلیلی با رویکرد تطبیقی پس از معرفی ۱۱ رابطه باهم آیی به استخراج بررسی و تحلیل واژگان باهم آیند در سوره مدنظر پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۷۱ باهم آیند در سوره رعد و ۴۹ باهم آیند در سوره ابراهیم بر اساس روابط معنایی مذکور طبقه بندی شدند. در این پژوهش تعداد وقوع برخی از کلمات باهم آیند قرآن به صورت اتفاقی از بین کلمات باهم آیند انتخاب و در کل مصحف شریف شمارش شدند تا نشان داده شود کلمات باهم آیند وقوع بالایی باهم دارند. در این میان رابطه "تقابل" بیش‌ترین وقوع را داشت و کلمات باهم آیند استخراج شده از نظر داشتن فاصله و یا نداشتن فاصله نیز مورد بررسی قرار گرفتند و نتیجه به دست آمده نشان داد، اکثر صورت‌های باهم آیند به صورت بدون فاصله مشاهده شدند.

واژگان کلیدی: قرآن، رعد، ابراهیم، معنا شناسی، باهم آیی.

۱- دانشیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان، نویسنده مسئول dr.khakupour@theo.usb.ac.ir

۲- دانشیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان dr.hasoomi@theo.usb.ac.ir

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه سیستان و بلوچستان keykha.fateme313@gmail.com

مقدمه

معناشناسی^۱، دانش بررسی و مطالعه معانی در زبان‌های انسانی است. به‌طور کلی بررسی ارتباط میان واژه و معنا را معناشناسی می‌گویند. این علم معمولاً بر روی رابطه بین دلالت‌کننده‌ها مانند لغات، عبارت‌ها، علائم و نشانه‌ها و این‌که معانی‌شان برای چه استفاده می‌شود، تمرکز دارد. مفاهیم زبان‌شناسی و زبان‌شناسی معنایی بررسی معانی است که توسط انسان‌ها برای نشان دادن خودشان در طول زبان استفاده می‌شود. از لحاظ زبان‌شناسی، دانش معناشناسی به موضوعات پایه‌ای خود، نظیر چندمعنایی (آرایه‌ای که به ابهامات معنایی می‌پردازد)، مترادف (آرایه‌ای که درباره لغات هم معنی می‌باشد)، تضاد (معانی مخالف یک لغت)، هم‌آوایی، مجاز مرسل و جز آن‌ها می‌پردازد.

باهم‌آیی^۲ از زیر مجموعه‌های معناشناسی است. الفاظی که یک معنا داشته باشند، هم معنا به شمار می‌آیند. درباره این تعریف، باید به دو نکته اشاره کرد. نخست این‌که بحث درباره هم معنایی صرفاً محدود به واژه‌ها نمی‌شود. این ویژگی‌ها را هم می‌توان در الفاظی بررسی کرد که به لحاظ واژگانی ساده هستند و هم به الفاظی تعمیم داد که از جهت واژگانی ترکیبی محسوب می‌شوند. دوم این‌که ملاک هم معنایی، یکسانی معنا است و نه شباهت معنایی. (لاینز، ۱۳۹۱: ۹۱)

از دهه ۱۹۵۰ به بعد، تلاش‌های بسیاری برای تعریف و دسته‌بندی انواع باهم‌آیی انجام پذیرفت. "فرث" عقیده داشت بسیاری از واژگان با واژگانی که آن‌ها را همراهی می‌کنند، مرتبط هستند اصطلاح باهم‌آیی را نخستین بار وی مطرح ساخت (Firth, 1967: 90) "یول"، باهم‌آیی را بخشی از دانش واژگانی انسان‌ها می‌داند که تمایل دارند بایکدیگر به وقوع بپیوندند. (Yole, 2006: 108) "کروس"، باهم‌آیی‌ها را توالی واژه‌هایی می‌داند که طبق عادت باهم به کار می‌روند. (Cruse, 1986: 40) "فرامکین و دیگران"، باهم‌آیی را وقوع دو یا چند کلمه با فاصله‌ای کوتاه درون یک پیکره زبانی دانسته‌اند که انتخاب هر واژه بر روی انتخاب سایر واژگان و وقوع آن‌ها اثر می‌گذارد. (Fromkin, 2008: 413) "هالییدی" باهم‌آیی را وقوع دو یا چند واژه می‌داند که در برخی ویژگی‌های متداعی مانند نقش انسجامی باهم مشترک هستند. (Haliday, 1978: 185)

در باهم‌آیی، هر متن حاصل به هم پیوستن مجموعه‌ای از جملات است که رابطه میان این جملات و واژگان، تصادفی و دلخواهی نیست، بلکه همه عناصر و اجزای جملات به نوعی با سایر عناصر و اجزا ارتباط

1. Semantics
2. Collocation

دارند و مجموعه آن‌ها کلیت منسجم و هماهنگی را به وجود می‌آورند که در آن همه عناصر سازنده متن براساس اصول و قواعد عینی به هم پیوسته اند.

باهم‌آیی به دو دسته "واژگانی" و "دستوری" تقسیم می‌شود. "باهم‌آیی دستوری" یک زبان، نظامی از قواعدی در نظر گرفته می‌شود که چگونگی ترکیب واژه‌ها را در شکل‌گیری گروه‌ها، چگونگی ترکیب گروه‌ها را در شکل‌گیری بندها، و کیفیت ترکیب بندها را در شکل‌گیری جمله‌ها تعیین می‌کنند و در واقع از ترکیب از جزء به کل می‌باشد.

"باهم‌آیی واژگانی" به صورت‌های واژگانی پر و خالی تقسیم می‌شوند واژگانی پر، همان صورت‌های اجزای اصلی کلام، از قبیل اسم‌ها، فعل‌ها و صفت‌ها هستند. در مقابل، صورت‌های واژگانی خالی که به لحاظ رده‌شناسی به انگلیسی شباهت دارند، به طبقاتی متنوع و کوچک‌تر تعلق دارند که بر حسب سنت، بر پایه نقش نحوی شان معرفی می‌شوند و نه به لحاظ معنایی. به همین دلیل است که بر پایه سنت صورت‌های واژگانی خالی به مثابه اصطلاحاتی مستقل با مقولات در نظر گرفته نمی‌شود، بلکه در قالب صورت‌های هم‌آیند معرفی می‌شوند، یعنی صورت‌هایی که معنا و نقش منطقی شان بر حسب نوع ترکیبشان با مقولات اصلی سنتی و عمده معلوم می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا باهم‌آیی واژگانی دو سوره مدنی رعد و ابراهیم را بررسی نماید.

۱. ادبیات نظری پژوهش

۱-۱. پیشینه پژوهش

تا آن‌جا که نگارندگان بررسی نموده اند تا کنون درباره باهم‌آیی واژگانی سوره‌های رعد و ابراهیم پژوهشی انجام نگرفته است، اما به طور کلی درباره باهم‌آیی در سوره‌های دیگر قرآن موارد زیر قابل ذکر است:

الف - مقالات:

۱- حسین خاکپور و همکاران، «بررسی و تحلیل باهم‌آیی واژگانی سوره حج و مؤمنون»، ۱۳۹۶، فصلنامه مطالعات ادبی متون اسلامی، دوره ۲، شماره ۸، صص ۹-۳۹. نویسندگان به بررسی و تحلیل باهم‌آیی واژگانی در دو سوره مکی؛ حج و مؤمنون، می‌پردازند. بر اساس این پژوهش؛ ۱۸۶ باهم‌آیند در سوره حج و ۹۰ باهم‌آیند در سوره مؤمنون مشاهده می‌شود که در مجموع ۲۷۶ رابطه از میان ۷۸ آیه سوره حج و ۱۱۸ آیه سوره مؤمنون می‌باشد.

۲- تیموری و همکاران، «بررسی هم‌آیی‌های واژگانی در سوره طه و انبیاء با توجه به نظر جرجانی و لیچ»، ۱۳۹۸، مجله پژوهشنامه معارف قرآنی (آفاق دین)، سال دهم، پاییز، شماره ۳۸، صص ۱۳۷-۱۶۸. نگارندگان با

بررسی برخی باهم‌آیی‌های واژگانی در دو گروه فعلی و اسمی، نتیجه می‌گیرند این ترکیبات بر تداعی مفاهیم ذهنی - معنوی به صورت مجسم و محسوس متناسب با بافت درونی و سیاق موقعیتی برای اثبات معنا و نمایش حالات درونی و ظاهری انسان شکل گرفته‌اند.

۳- عباسعلی آهنگر، «واکاوی زبان شناختی باهم‌آیی واژگانی در قرآن مجید (شواهدی از سور مبارکه اسراء، کهف، مریم و طه)»، ۱۳۹۵، پژوهش‌های زبانشناختی قرآن، پاییز و زمستان، دوره ۵، شماره ۲ (پیاپی ۱۰)، صص ۳۳-۵۸. در این پژوهش، ۳۹۷ نمونه ترکیب باهم‌آیند (با احتساب نمونه‌های تکراری) از مجموع ۴۵۴ آیه استخراج شده است. در این جستار روابط اسنادی، باهم‌آیی و تقابل بیش‌ترین میزان وقوع را به خود اختصاص داده است. افزون بر این، نتایج پژوهش نشان می‌دهد، برخلاف تعدد و تنوع موضوعات و نزول تدریجی قرآن، برخی از ترکیبات باهم‌آیند در جزء جزء قرآن مشاهده می‌شود که نه تنها منقطع و گسسته بودن قرآن را تأیید نمی‌کند؛ بلکه حکایت از زنجیره‌ای به هم پیوسته دارد که در کلیت آن، امر هدایت بشریت نهفته است.

۴- سید حسین سیدی و الهام اخلاقی، «تحلیل رابطه باهم‌آیی واژگان در قرآن کریم (مطالعه موردی سوره بقره)»، ۲۰۱۳، مجله مطالعات قرآنی و روایی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۹-۳۱. به تحلیل و بررسی باهم‌آیی واژگان در سوره مبارکه بقره می‌پردازند.

ب - کتاب:

۱- سید حسین سیدی و الهام اخلاقی، «نگرشی بر ویژگی‌های سبکی قرآن کریم در باهم‌آیی واژگان»، سال ۱۳۹۹، مشهد، انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی، در کتاب حاضر، باهم‌آیی‌های موجود در همه آیات و سوره‌های قرآن کریم به تفکیک، استخراج و فهرست شده‌اند تا قرآن پژوهان، مترجمان و زبان‌شناسان بتوانند از آن‌ها بهره ببرند.

۲-۱. پرسش‌های پژوهش

- ۱- با هم‌آیی در سوره رعد و ابراهیم چگونه است؟
- ۲- کدام باهم‌آیی بسامد بیش‌تر و کدام یک بسامدی کم‌تر دارد؟

۳-۱. فرضیه‌های پژوهش

- ۱- باهم‌آیی‌ها در سوره رعد و ابراهیم رابطه‌ای مستقیم با مدنی بودن آن‌ها و غرض و هدف سوره دارند.
- ۲- با توجه به مدنی بودن دو سوره، شمول معنایی کم‌ترین بسامد و تقابل بیش‌ترین بسامد را دارا است.

۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از موضوعات مرتبط با دانش تفسیر، معناشناسی زبانی است که در کشف و پرده‌برداری از مقصود قرآن کمک می‌کند. باهم‌آیی‌ها، به عنوان یکی از زیر مجموعه‌های معناشناسی، در هر جامعه‌ای دارای اهمیتی بالا هستند و ارتباطی نزدیک با نگرش‌ها، ادبیات، رسم و رسوم آن جامعه دارند. عوامل زیادی، مانند ویژگی‌های دستوری، معنایی، صوتی، کاربردی، بسامد وقوع، نزدیکی رابطه و غیره می‌توانند در چگونگی و تعداد واژه‌هایی که می‌توانند با یک واژه همنشین شوند، دخیل باشند. در کاربرد قرآنی هم می‌توانند نقشی فزاینده در درک بهتر سوره، فضای شکل‌گیری آن، تبیین بهتر مراد خداوند و جز این موارد داشته باشد.

۵-۱. روش پژوهش

در این پژوهش، با روش توصیفی-تحلیلی پس از بیان جایگاه باهم‌آیی در علم زبان‌شناسی به عنوان شاخه‌ای از معناشناسی، به بیان انواع روابط مفهومی کلمات در باهم‌آیی واژگانی و ذکر نمونه‌هایی از دو سوره مبارکه رعد و ابراهیم، پرداخته‌ایم. پس از آن در جدول‌هایی جداگانه، کلمات باهم‌آیند در هر کدام از این دو سوره را یادآور شده و رابطه باهم‌آیی را مشخص نموده‌ایم. در گام بعدی به تحلیل و بررسی و مقایسه مجموع باهم‌آیی واژگانی در دو سوره مذکور پرداخته‌ایم.

۲. روابط مفهومی کلمات باهم‌آیند

در «باهم‌آیی» هر متن حاصل به هم پیوستن مجموعه‌ای از جملات است که رابطه‌ی میان این جملات و واژگان، تصادفی و دلخواهی نیست؛ بلکه، همه‌ی عناصر و اجزای جملات به نوعی با سایر عناصر و اجزا ارتباط دارند و مجموعه‌ی آن‌ها کلیت منسجم و هماهنگی را به وجود می‌آورند که در آن همه‌ی عناصر سازنده متن براساس اصول و قواعد عینی به هم پیوسته‌اند.

روابط مفهومی کلمات باهم‌آیند، که از عوامل انسجام متن است به چند دسته تقسیم می‌شود:

۱-۲. شمول معنایی

این امکان وجود دارد که مفهومی بتواند یک یا چند مفهوم دیگر را شامل شود. مثلاً «ولی و واق» (رعد/۳۷) که ولی به معنای سرپرست و واق به معنای مدافع می‌باشد که در واقع مدافع بودن زیر مجموعه‌ی سرپرست و از وظایف او می‌باشد.

۲-۲. جزء واژگی

جزء واژگی یکی دیگر از روابط مفهومی میان نمونه‌های واژگانی است که رابطه کل به جزء را میان دو مفهوم نشان می‌دهد، مانند «مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ» (رعد/۱۰) که به معنای مخفی شدن در شب است که خفا و پنهان شدن در شب از موارد در برگیرنده شب است.

۲-۳. عضو واژگی

عضو واژگی یکی دیگر از انواع روابط مفهومی است. که رابطه میان واژه ای را به مثابه یک عضو نسبت به واژه‌ای دیگر نشان می‌دهد که بر مجموعه آن اعضا دلالت دارد. در این باره می‌توان به طور مثال «اعناب، زرع، نخل، جنات» را نام برد که به معنای (انگور، زراعت، خرما، باغ‌ها) می‌باشد که انگور و زراعت و درخت خرما عضو باغ هستند.

۲-۴. هم معنایی

هم معنایی یا مترادف، یکی از شناخته شده ترین روابط مفهومی است. دو واژه هم معنا را می‌توان به جای یکدیگر به کار برد، گرچه هم معنایی مطلق وجود ندارد، مانند عهد و میثاق (رعد/۲۵) که هر دو به معنای پیمان می‌باشد.

۲-۵. تقابل معنایی

اصطلاح تقابل معنایی هنگام بحث درباره مفاهیم متقابل یا در اصطلاح سنتی، معانی متضاد واژه‌ها به کار می‌رود، اما تضاد صرفاً گونه‌ای از تقابل به حساب می‌آید و تقابل انواعی مختلف دارد:

۲-۵-۱. **تقابل مکمل:** نفی یکی از واژه‌های متقابل، اثبات واژه دیگر است. «سَيِّئَةٌ وَحَسَنَةٌ» (رعد/۶) در واقع بدی و خوبی همزمان اتفاق نمی‌افتد. در یک زمان یا خوبی خواهد بود یا بدی، در واقع اگر خوبی اتفاق افتد، بدی را نفی می‌کند و بالعکس؛

۲-۵-۲. **تقابل مدرج:** در واقع اثبات چیزی به رد چیز دیگر نمی‌انجامد، مانند: «يُضِلُّ، يَهْدِي» (رعد/۲۷) در واقع شخص همزمان می‌تواند هر دو کار را انجام دهد، هم انذار داشته باشد و هم هدایت کند؛

۲-۵-۳. **تقابل دوسویه:** تقابل دوسویه چیزی شبیه به افعال معلوم و مجهول، مثلاً کشتن، کشته شدن یا شبیه به جفت واژه‌هایی، نظیر «زن و شوهر» دانست، البته افعالی مانند «خریدن و فروختن» را نیز می‌توان معکوس‌های سه موضعی به شمار آورد که همان تقابل دوسویه است. (لاینیز، ۱۳۹۱: ۱۹۳؛ سیدی و اخلاقی، ۱۳۹۱: ۱۶) «خیر، فتنه» (حج/۱۱) (خوبی، بدی) در واقع خوبی و بدی نیز از نوع این تقابل می‌تواند باشد.

۲-۵-۴. **تقابل جهتی:** مانند لیل و نهار (رعد/۱۰).

۲-۵-۵. **تقابل ضمنی:** زمانی است که دو واژه در معنای ضمنی خود در تقابل با یکدیگر قرار گیرند، مانند «اللّه، شیطان» (ابراهیم/۲۲) در واقع با آن که شیطان مخلوق خدا است، اما به علت دشمنی با دیگر مخلوقات (انسان) در تقابل ضمنی با «اللّه» قرار دارد.

۲-۵-۶. **تقابل واژگانی:** که به کمک واژه‌های منفی ساز به وجود می‌آیند که این نوع تقابل در دو سوره رعد و ابراهیم یافت نشد. «يُجِيرُ وَ لَا يُجَارُ» (مؤمنون/۸۸) که «لایجار» به علت حرف «لا» در تقابل با «یجیر» قرار گرفته است.

۲-۶. **رابطه مکانی**

رابطه بسیاری از واژه‌ها از نوع مکانی می‌باشد، مانند «الْكَافِرِينَ النَّارِ» آتش برای کافران (رعد/۳۵) در واقع آتش جایگاه کافران می‌باشد و از نوع رابطه مکانی می‌باشد.

۲-۷. **رابطه اسنادی**

روابط اسنادی توصیف کلمات هستند، مانند: «جَنَاتٌ عَدْنٍ» (رعد/۲۳) در حقیقت «عدن» صفتی است برای «جَنَات» و آن را توصیف می‌کند.

۲-۸. **رابطه خاص**

این رابطه به مفاهیمی اشاره می‌کند که منحصرأ در رابطه با واژه خاص معنا می‌یابند و در حوزه ای خاص نمایان می‌شوند. «فُلُك و بحر» (رعد/۳۲) در واقع کشتی همیشه در دریا قرار می‌گیرد و جای آن در دریا می‌باشد و بدون دریا بی استفاده است.

۲-۹. **رابطه زمان**

رابطه زمان برای جفت‌هایی به کار می‌رود که یکی از آن‌ها زمان انجام یا رخ دادن واژه دیگر باشد، مانند «بِالْعُدُو، وَالْأَصَال، يَسْجُد» که به معنای (بامداد، شامگاه، سجده می‌کنند) می‌باشد. (رعد/۱۵) در واقع زمان عبادت را بیان می‌دارد که بامداد و شامگاه به عنوان دو زمان مناسب برای عبادت است.

۲-۱۰. رابطه باهم آیی

این رابطه برای صفت هایی به کار می رود که ارتباط مسلم با هم دارند، اما نوع ارتباط در قالب های روابط تعیین شده در بالا نمی گنجد. «أَجَلٌ مُّسَمًّى» (رعد/۲) دو واژه در کنار هم و به معنای اجل حتمی، یعنی مرگ می باشد. (سیدی و اخلاقی، ۱۳۹۱: ۱۴-۱۸)

۲-۱۱. رابطه پیرو

این رابطه که بیش تر در حوزه دین کار آیی دارد، به ارتباط یک فرد و یک مکتب اشاره دارد. (پهلوان نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۷)، برای نمونه مسلمان فردی است که پیرو دین حضرت ابراهیم علیه السلام است. «وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ» (حج/۷۸)

۳. بررسی انواع باهم آیی موجود در سوره رعد

برای انجام این پژوهش از قرآن از ترجمه محمد بهرامپور استفاده شده است. تمام آیات سوره رعد استخراج گردید سپس روابط معنایی این باهم آیی ها مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج حاصل از این بررسی با توجه به توضیحاتی که در بخش های قبل ارائه گردید، از این قرار است:

جدول ۱. باهم آیی های سوره مبارکه رعد

ردیف	شماره آیه	کلمات باهم آیند	معنی	نوع رابطه
۱	۲	اجل مسمی	سرآمد معین	باهم آیی - بدون فاصله
۲	۴	اعناب، زرع، نخیل، جنات	انگور، زراعت، خرما، باغ ها	عضو واژگی - بی فاصله
۳	۱۳	رعد، صاعقه	رعد و صاعقه	هم معنایی - با فاصله
۴	۱۴	کافر، ضلال	کافر، گمراهی	هم معنایی - با فاصله
۵	۲۵	عهد، میثاق	عهد و پیمان	هم معنایی - با فاصله
۶	۲۰	یوفون، ینقضون	وفای به عهد، شکستن عهد	تقابل معنایی - با فاصله
۷	۲۹	طوبی، حسن مئاب	پاکیزه ترین زندگی، سرانجام نیک	هم معنایی - بی فاصله
۸	۳۷	ولی، واق	سرپرست، مدافع	شمول معنایی، بی فاصله
۹	۶	سیئة، حسنة	بدی، نیکی	تقابل مکمل - با فاصله
۱۰	۳۴، ۲۶	حیة الدنيا والاخرة	دنیا و آخرت	تقابل مکمل - بی فاصله
۱۱	۱۱	لا یغیروا، حتی یغیروا	تغییر نمی دهد، تا تغییر دهند	تقابل واژگانی - با فاصله

تقابل واژگانی - بی‌فاصله	خواه، ناخواه	طَوْعاً وَ كَرْهًا	۱۵	۱۲
تقابل دوسویه - بافاصله	هشدار دهنده، هدایتگر	منذر، هاد	۷	۱۳
تقابل ضمنی - بافاصله	مغفرت، ظلم	مغفرة، ظلم	۶	۱۴
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	شب، روز	لَیْل، نهار	۳	۱۶
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	نهان، آشکار	غیب، شهادة	۹	۱۷
تقابل دوسویه - بافاصله	نهان، آشکار	أسر، جهر	۱۰	۱۸
تقابل جهتی - بافاصله	شب، روز	لَیْل، نَهار	۱۰	۱۹
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	پیش رو، پشت سر	بین یدیه، من خلفه	۱۱	۲۰
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	ترس، امید	خَوْفًا، طَمَعًا	۱۲	۲۱
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	آسمان‌ها، زمین	سَموات، أرض	۱۵	۲۲
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	نفع، ضرر	نفعًا، ضَرًّا	۱۶	۲۳
تقابل دوسویه - بی‌فاصله	بامدادان، شامگاهان	غُدُو، الأصال	۱۵	۲۴
تقابل مکمل - بی‌فاصله	کور، بینا	اعمى، البصیر	۱۶	۲۵
تقابل مکمل - بی‌فاصله	تاریکی، نور	ظلمات، نور	۱۶	۲۶
تقابل مکمل - بی‌فاصله	حق، باطل	حق، باطل	۱۷	۲۷
تقابل معنایی - بی‌فاصله	پنهان، آشکار	سِرًّا، عَلانِيَةً	۲۲	۲۸
شمول معنایی - بی‌فاصله	برق، ترس، طمع	بَرَق، خَوْفًا، طَمَعًا	۱۲	۲۹
جزء‌واژگی - بی‌فاصله	مخفی شدن در شب	مَسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ	۱۰	۳۰
جزء‌واژگی - بی‌فاصله	راه رفتن در روز	سارِبٍ بِالنَّهارِ	۱۰	۳۱
جزء‌واژگی - بی‌فاصله	زیور، کالا	حلیة، متاع	۱۷	۳۲
جزء‌واژگی - بافاصله	کوه‌ها، زمین	جِبَال، أرض	۳۱	۳۳
جزء‌واژگی - بافاصله	رودها، بهشت	أنهار، جَنَّة	۳۵	۳۴
جزء‌واژگی، بی‌فاصله	آسمان، آب	السَّماء، ماء	۱۷	۳۵
رابطه مکانی - بی‌فاصله	زنجیرها در گردنشان	اغلال فی اعناقهم	۵	۳۶
رابطه مکانی - بی‌فاصله	آتش برای کافران	الکافرین النار	۳۵	۳۷
رابطه اسنادی - بی‌فاصله	عذاب سخت	شدیدُ العقاب	۶	۳۸

رابطه اسنادی - بی فاصله	بزرگ متعال	الکبیر المتعال	۹	۳۹
رابطه اسنادی - بی فاصله	ابر سنگین	سحاب الثقال	۱۲	۴۰
رابطه اسنادی - بی فاصله	سخت کیفر	شدید المحال	۱۳	۴۱
تقابل معنایی - بی فاصله	نیکی، بدی	حسنة، سیئة	۲۲	۴۲
تقابل معنایی - بافاصله	قطع می‌کنند، وصل می‌کند	یَقْطَعُونَ، یَوْصِلُ	۲۵	۴۳
تقابل معنایی - بافاصله	وفا می‌کنند، عهد می‌شکنند	یوفون، ینقضون	۲۵	۴۴
رابطه اسنادی - بی فاصله	یگانه مقتدر	واحد القهار	۱۶	۴۵
رابطه اسنادی - بی فاصله	بدی حساب	سوء الحساب	۲۱	۴۶
رابطه اسنادی - بی فاصله	آرامگاه بد	بئس المهاد	۱۸	۴۷
رابطه اسنادی - بی فاصله	خردمندان	اولوالالباب	۱۹	۴۸
رابطه اسنادی - بی فاصله	سرای آخرت	عُقبی الدار	۲۲، ۲۴، ۴۲	۴۹
رابطه اسنادی - بی فاصله	بهشت های جاودان	جَنّات عدن	۲۳	۵۰
رابطه اسنادی - بی فاصله	بدفرجامی سرای آخرت	سوء الدار	۲۵	۵۱
تقابل معنایی - بافاصله	وسعت می‌دهد، تنگ می‌کند	یَبْسُطُ، یَقْدِرُ	۲۶	۵۲
تقابل معنایی - بافاصله	گمراه می‌کند، هدایت می‌کند	یُضِلُّ، یَهْدِی	۲۷	۵۳
تقابل معنایی - بافاصله	کافر شدند، ایمان آوردند	کَفَرُوا، اٰمَنُوا	۲۸، ۲۷	۵۴
رابطه اسنادی - بی فاصله	پیمان خدا	عَهْدَ اللّٰهِ	۲۰، ۲۵	۵۵
رابطه اسنادی - بی فاصله	حسابرسی سریع	سریع الحساب	۴۱	۵۶
رابطه اسنادی - بی فاصله	علم کتاب	علم الکتاب	۴۳	۵۷
رابطه زمان - بی فاصله	بامداد، شامگاه، سجده می‌کند	بالغدو، والاصال، یَسْجُدُ	۱۵	۵۸
رابطه هم‌آیی - بافاصله	دو دست، دهان	کَفَّیْهِ، فاه	۱۴	۵۹
جزء‌واژگی، بی فاصله	یک ریشه، چند ریشه، درخت خرما	صنوان، غیر صنوان، نخیل	۴	۶۰
تقابل معنایی - بافاصله	گمراه می‌شود، هدایت	یُضِلُّ، هاد	۳۳	۶۱
تقابل معنایی - بافاصله	محو می‌کند، تثبیت می‌کند	یَمْحُو، یُثَبِّتُ	۳۹	۶۲

تقابل معنایی - بافاصله	ابلاغ کردن ابتدای کار، حسابرسی پایان کار	بلاغ، حساب	۴۰	۶۳
باهم‌آیی - بی‌فاصله، همنشینی	سرآمدی معین	اجلِ مُسَمَّی	۲	۶۴
تقابل مکمل - بی‌فاصله	خورشید، ماه	شمس، قمر	۲	۶۵
باهم‌آیی - بی‌فاصله، تداعی	کوه‌ها، رودها	رواسی، انهار	۳	۶۶
باهم‌آیی - بی‌فاصله، تداعی	همسران، پدران	ازواج، آباء	۲۳	۶۷
باهم‌آیی - بی‌فاصله، تداعی	همسران، فرزندان	ازواج، ذریة	۳۸	۶۸
تقابل معنایی - بافاصله	هشدار دهنده، هدایتگر	منذر، هاد	۷	۶۹
باهم‌آیی - بافاصله، تداعی	ایمان آورند، آرامش یابند، ذکر، دل‌ها	آمنوا، تطمئن، ذکر، قلوب	۲۸	۷۰
باهم‌آیی - بافاصله، تداعی	سیل، دره	سیل، دية	۱۷	۷۱

۴. بررسی انواع باهم‌آیی موجود در سوره ابراهیم

برای انجام این پژوهش نیز از قرآن با ترجمه محمد بهرامپور استفاده شده است. تمام آیات سوره ابراهیم بررسی شدند و باهم‌آیی‌های سوره ابراهیم استخراج گردید سپس روابط معنایی این باهم‌آیی‌ها مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج حاصل از این بررسی با توجه به توضیحاتی که در بخش‌های قبل ارائه گردید، به این قرار است:

جدول ۲. باهم‌آیی‌های سوره مبارکه ابراهیم

تقابل مکمل - بی‌فاصله	تاریکی‌ها، نور	ظلمات، نور	۵، ۱	۱
جزء‌واژگی - بی‌فاصله	به زبان قوم	بِلِسَانِ قَوْمٍ	۴	۲
رابطه اسنادی - بی‌فاصله	باعزت ستوده	العزیز الحمید	۱	۳
تقابل معنایی - بافاصله	گمراه می‌کند، هدایت می‌کند	يُضِلُّ، يَهْدِي	۴	۴
تقابل معنایی - بافاصله	آسمان‌ها، زمین	سماوات، ارض	۲	۵
رابطه اسنادی - بی‌فاصله	باعزت حکیم	العزیز الحکیم	۴	۶
رابطه اسنادی - بی‌فاصله	عذابی سخت	عذابٍ شدید	۲	۷
تقابل مکمل - بی‌فاصله	دنیا، آخرت	حياة الدنيا، الاخرة	۳، ۲۷	۸
رابطه اسنادی - بی‌فاصله	صبر پیشه شکرگزار	صَبْرًا شَكُورًا	۵	۹

رابطهٔ اسنادی، جزء واژگی - بی فاصله	راه خدا	سبیلِ الله	۳	۱۰
رابطهٔ اسنادی - بی فاصله	گمراهی دور	ضلالِ بعید	۳	۱۱
باهم آیی - بی فاصله	پس مؤمنان توکل می کنند	فَلَيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ	۱۲	۱۲
تقابل معنایی - بی فاصله	نهان، آشکار	سِرًّا، عَلَانِيَةً	۳۱	۱۳
هم معنایی - بافاصله	بادشدید طوفانی	ريحِ عاصِف	۱۸	۱۴
جزء واژگی - بی فاصله	نازل کرد از آسمان، آب	أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً	۳۲	۱۵
هم معنایی - بی فاصله	گمراهی دور	الضلال البعيد	۱۸	۱۶
رابطهٔ خاص، رابطهٔ مکانی - بافاصله	کشتی، دریا	فُلُك، بَحْر	۳۲	۱۷
جزء واژگی - بافاصله	دریا، رودها	بحر، انهار	۳۲	۱۸
تقابل معنایی - بی فاصله	آسمان ها، زمین	سماوات، ارض	۱۹، ۳۲، ۴۸	۱۹
جزء واژگی - بافاصله	آب، رودها	ماء، انهار	۳۲	۲۰
تقابل معنایی - بی فاصله	می برد، می آورد	يُذْهِبُ، يَأْتِي	۱۹	۲۱
تقابل مکمل - بی فاصله	خورشید، ماه	شمس، قمر	۳۳	۲۲
تقابل معنایی - بی فاصله	ناتوان شد، صبر کرد	جَزَعَ، صَبَرَ	۲۱	۲۳
تقابل مکمل - بی فاصله	شب، روز	لیل، نهار	۳۳	۲۴
باهم آیی - بی فاصله	عذابی دردناک	عذاب اليم	۲۲	۲۵
جزء واژگی - بافاصله	آب، رودها، دریا	ماء، انهار، بحر	۳۲	۲۶
جزء واژگی - بافاصله	باغ ها، رودها	جَنَات، انهار	۲۳	۲۷
رابطهٔ اسنادی - بی فاصله	بسیار آمرزنده مهربان	غفورٌ رحيمٌ	۳۶	۲۸
باهم آیی - بی فاصله	ایمان آوردند، عمل صالح انجام دادند	امتنوا، عَمِلُوا الصَّالِحَات	۲۳	۲۹
رابطهٔ اسنادی - بی فاصله	بیت الحرام	بَيْتِکَ الْمُحَرَّم	۳۷	۳۰
تقابل معنایی - بافاصله	ریشه، شاخه	اصل، فرع	۲۴	۳۱

۳۲	۳۷	افئدة، ناس	دل ها، مردم	جزء واژگی - بی فاصله
۳۳	۲۴	اصل، فرع، شجرة	ریشه، شاخه، درخت	جزء واژگی - بی فاصله
۳۴	۳۸	نُخفی، نُعَلِن	پنهان می‌کنیم، آشکار می‌کنیم	تقابل معنایی - بی فاصله
۳۵	۲۴	فَرع، سَماء	شاخه، طرف بالا	رابطه مکانی - بی فاصله
۳۶	۳۸	ارض، سماء	زمین، آسمان	تقابل معنایی - بی فاصله
۳۷	۳۹	اسماعیل، اسحاق	اسماعیل، اسحاق	باهم‌آیی - بی فاصله
۳۸	۳۰	يُضِلُّوْا، النَّار	گمراه می‌شوند، آتش	باهم‌آیی - بافاصله
۳۹	۳۹	سَمِيعُ الدُّعَاء	شنونده دعا	رابطه اسنادی - بی فاصله
۴۰	۴۰	صلاة، دعا	نماز، دعا	جزء واژگی - بافاصله
۴۱	۴۱	ی، وَالَّذِيّ، الْمُؤْمِنِينَ	من، پدر و مادرم، مؤمنان	باهم‌آیی - بی فاصله
۴۲	۴۳	طَرَف، رُءُوس، افئدة	چشم، سرها، دل ها	باهم‌آیی - بافاصله
۴۳	۴۳	طَرَف، رُءُوس	چشم، سرها	جزء واژگی، بافاصله
۴۴	۴۴	عذاب، ظَلَمُوا	عذاب، ظلم کردند	باهم‌آیی - بافاصله
۴۵	۴۷	عزیزٌ ذَوَاتِيقَام	عزیز صاحب انتقام	رابطه اسنادی - بی فاصله
۴۶	۴۸	الوَاحِدُ الْقَهَّار	یگانه مقتدر	رابطه اسنادی - بی فاصله
۴۷	۵۱	سَرِيعُ الْحِسَاب	حسابرس سریع	رابطه اسنادی - بی فاصله
۴۸	۵۲	بَلَاغ، يُنذِرُوا، يَعْلَمُوا	رساندن پیام، هشدار می‌دهند، می‌دانند	باهم‌آیی - بی فاصله
۴۹	۵۲	اولوا الالباب	خردمندان	رابطه اسنادی - بی فاصله

گفته شد باهم‌آیی یکی از ویژگی‌های هر زبان است که به ویژه در شکل دهی نظام واژگانی و نحوی زبان نقشی مهم را ایفا می‌کند. همان‌گونه که مشاهده شد، زبان قرآن نیز به خوبی از این پدیده برای بیان مفاهیم مختلف استفاده کرده است. در جدول ۱ تعداد ۷۱ گزینه و در جدول ۲ تعداد ۴۹ گزینه وجود دارد. از آن جا که موارد مشاهده شده از نظر فاصله نیز از یکدیگر متمایز شده اند، در مجموع ۷۰ کلمه باهم‌آیند از سوره رعد و ۴۸ کلمه باهم‌آیند از سوره ابراهیم استخراج شده است. گفته می‌شود کلمات باهم‌آیند بسامد وقوع نسبتاً خوبی با هم

دارند. برای اثبات این مقوله تعدادی از کلمات با هم آیند استخراج شده از سوره رعد و ابراهیم به طور تصادفی انتخاب گردیدند سپس در کل قرآن شمارش شدند که نتایج آن را در جدول شماره ۳ مشاهده می‌کنید:

جدول ۳. شمارش بسامدی تعدادی از کلمات هم‌آیند در سوره رعد و ابراهیم در کل قرآن

عهد و عهد و میثاق:	غدو والاصال:	ظلمات والنور:	غیب والشهادة:	اولوا الالباب:	شدیدالعقاب: سخت کیفر	اللیل والنهار: شب و روز	السموات والارض: آسمان و زمین	کلمات باهم آیند
عهد و عهد و پیمان	بامدادان وشامگاهان	تاریکی‌هاو روشنایی	آشکار و نهان	خردمندان	سخت کیفر	شب و روز	آسمان و زمین	
۳۷	۳	۱۱	۹	۱۶	۱۲۲	۳۴	۵۸	تعداد

همان گونه که مشاهده می‌شود، شمارش تعداد وقوع کلمات باهم‌آیند منتخب، نشان دهنده بسامد وقوع بالای این کلمات است. این نتیجه دلیل بر درستی استخراج این کلمات است. البته از میان ۱۱ رابطه معنایی بالقوه موجود تنها ۱۰ رابطه در کلمات باهم‌آیند سوره رعد در جدول ۴ و در سوره ابراهیم تنها ۵ رابطه در کلمات باهم‌آیند مشاهده شد که نتایج آن در جدول ۶ مشاهده می‌شود. بررسی این روابط، افزون بر روابطی است که در بخش قبل توضیح داده شد.

جدول ۴. تعداد روابط معنایی کلمات هم‌آیند سوره رعد

نوع رابطه	شمول معنایی	جزء‌واژگی	عضو واژگی	هم معنایی	تقابل	رابطه مکانی	رابطه اسنادی	رابطه زمان	رابطه باهم‌آیی	رابطه نقشی
تعداد	۱	۶	۱	۶	۲۶	۲	۱۴	۱	۱	۱

جدول ۵. تعداد روابط معنایی کلمات هم‌آیند سوره ابراهیم

نوع رابطه	تقابل	رابطه اسنادی	جزء‌واژگی	رابطه باهم‌آیی	رابطه مکانی	رابطه خاص
تعداد	۱۵	۱۳	۹	۱۱	۲	۱

همان گونه که مشاهده شد، در سوره رعد ۵۹ مرتبه از رابطه باهم‌آیی و در سوره ابراهیم ۵۱ رابطه باهم‌آیی استفاده شده است. در این میان در سوره رعد و ابراهیم تقابل بالاترین تعداد وقوع را به خود اختصاص داده است. از نظر میزان فاصله بین دو جزء باهم‌آیند، مشاهده شد که بیش‌تر صورت‌ها بدون فاصله با هم می‌آیند که نتایج آن در جدول ۶ قابل مشاهده است:

جدول ۶. تعداد باهم‌آیی‌های فاصله دار و بدون فاصله سوره رعد

تعداد	باهم‌آیی بدون فاصله	باهم‌آیی بافاصله
	۴۴	۲۸

جدول ۷. تعداد باهم‌آیی‌های فاصله دار و بدون فاصله سوره ابراهیم

تعداد	باهم‌آیی بدون فاصله	باهم‌آیی بافاصله
	۳۶	۱۴

مسئلاً با بررسی کل قرآن نتایج را می‌توان با قطعیتی بیش‌تر بیان نمود.

نتیجه گیری

با انجام این پژوهش تعداد ۷۰ باهم‌آیند در ۷۲ نقطه از سوره رعد و ۴۸ باهم‌آیند در ۵۰ نقطه از سوره ابراهیم استخراج شد. تنها ۱۰ رابطه معنایی از میان روابط معرفی شده، از سوره رعد و ۶ رابطه از میان روابط از سوره ابراهیم مشاهده گردید. در این میان رابطه تقابل بیش‌ترین بسامد را داشت و کلمات باهم‌آیند استخراج شده از نظر داشتن فاصله و یا نداشتن فاصله نیز مورد بررسی قرار گرفتند و نتیجه به دست آمده نشان داد، اکثر صورت های باهم‌آیند به صورت بدون فاصله مشاهده شدند به گونه ای که در سوره رعد باهم‌آیی بدون فاصله ۴۴ و باهم‌آیی بافاصله ۲۸ و در سوره ابراهیم باهم‌آیی بی‌فاصله ۳۶ و باهم‌آیی بافاصله ۱۴ مورد می‌باشد و مشاهده می‌شود در سوره رعد که یک سوره مدنی است باهم‌آیی بیش‌تری نسبت به سوره ابراهیم که یک سوره مکی می‌باشد، وجود دارد و این نکته حایز اهمیت است که در سوره رعد، باهم‌آیی بی‌فاصله تقریباً دو برابر باهم‌آیی بافاصله است.

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم.
۲. آهنگر، عباسعلی (۱۳۹۵)، «واکاوی زبان شناختی باهم‌آیی واژگانی در قرآن مجید (شواهدی از سوره مبارکه اسراء، کهف، مریم و طه)»، پژوهش‌های زبانشناختی قرآن، پاییز و زمستان، دوره ۵، شماره ۲ (پیاپی ۱۰)، صص: ۳۳-۵۸.
۳. افراشی، آزیتا (۱۳۷۸)، «نگاهی به مسأله باهم‌آیی واژگان»، زبان و ادب، بهار و تابستان، شماره‌های ۷ و ۸، صص ۷۳-۸۱.
۴. ایزانلو، علی، (۱۳۸۴)، توصیف و بررسی شبکه معنایی واژگان فارسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
۵. باطنی، محمدرضا (۱۳۸۴)، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران: نشر نو.
۶. بهرام‌پور، محمد (۱۳۸۷)، ترجمه قرآن کریم همراه با شرح، قم: انتشارات آوای قرآن.
۷. پالمیر، فرانک (۱۳۷۴)، نگاهی تازه به معناشناسی، ترجمه کورش صفوی، تهران: نشر نو.
۸. پناهی، ثریا (۱۳۸۱)، «فرایند باهم‌آیی و ترکیبات باهم‌آیند در زبان فارسی»، زبان و ادبیات نامه فرهنگستان، بهار، شماره ۱۹، صص ۱۹۹-۲۱۱.
۹. پهلوان‌نژاد، محمدرضا، علیرضا سزاوار (۱۳۸۷)، «معناشناسی قرآن مطالعه موردی سوره جمعه»، قبسات، دوره ۱۳، شماره ۵۰، صص ۱۳۰-۱۰۷.
۱۰. تیموری و همکاران (۱۳۹۸)، «بررسی هم‌آیی‌های واژگانی در سوره طه و انبیاء با توجه به نظر جرجانی و لیچ»، پژوهشنامه معارف قرآنی (آفاق دین)، شماره ۳۸، صص ۱۶۸-۱۳۷.
۱۱. خاکپور، حسین و همکاران (۱۳۹۶)، «بررسی و تحلیل باهم‌آیی واژگانی سوره حج و مؤمنون»، فصلنامه مطالعات ادبی متون اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده اسلام تمدنی، دوره ۲، شماره ۸، صص ۳۹-۹.
۱۲. رسام، میر محمد حسین (۱۳۷۵)، طرح فرهنگی بافتی افعال فارسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۱۳. سیدی، سید حسین؛ الهام اخلاقی (۱۳۹۱)، «تحلیل رابطه باهم‌آیی واژگان در قرآن کریم (مطالعه موردی سوره بقره)»، مطالعات قرآنی و روایی، پاییز و زمستان، سال اول، شماره ۲، صص ۲۹-۹.
۱۴. _____، (۱۳۹۹)، نگرشی بر ویژگی‌های سبکی قرآن کریم در باهم‌آیی واژگان، مشهد: انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

۱۵. شریفی، شهلا و مجتبی نامور (۱۳۹۲)، «تقسیم بندی جدید انواع باهم آیی واژگانی با در نظر گرفتن ویژگی فرامتنی در شکل گیری انواع باهم آیی»، زبان شناسی و گویش های خراسان، شهریورماه، دوره ۴، شماره ۷، صص ۲۹-۶۲.
۱۶. شهریاری، زهرا (۱۳۷۸)، محدودیت باهم آیی واژگان، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران.
۱۷. صفوی، کورش (۱۳۸۴)، فرهنگ توصیفی معنی شناسی، تهران: فرهنگ معاصر،
۱۸. _____، (۱۳۸۷)، در آمدی بر معناشناسی، تهران: انتشارات سوره مهر.
۱۹. لاینز، جان (۱۳۹۱)، در آمدی بر معناشناسی، ترجمه کورش صفوی، تهران: نشر علمی.
20. Carroll. david. w. (2008), psychology & language, **thomsonwadsworth**.
21. Cruse, g., lexical semantics (1986), Cambridge: **Cambridge university press**.
22. Firth, j. r. modesof meaning, in j.r. firth. **paper in linguistics**. London: oxforduniversity press, 1967.
23. Fromkin, v. & rodman, r. & hyams, n. (2003), **an introduction to language** (7 thed), Thompson heilne.
24. Halliday, m. a. k., & hasan, r. (1978), **cohesion in English** London: longman.
25. Lewis, m. the lexicalapproach, hove (1990): **language teaching publication**.
26. Sinclair, j. m., English collocatians (1995), London: **harper collins publisher**.
27. Yule, g., the study of language, (3 thed) (2006), **Cambridge: Cambridge university press**.